

HARFLERİN RESSAMI “ETEM ÇALIŞKAN” İLE ZAMANIN İZİNDE

•Dr.Öğr.Üyesi Mehtap Uygungöz*

ÖZET

Kaligrafi, harfleri sanat formülüne dönüştüren estetik ve teknik bir disiplindir. Kompozisyon, form, denge ve ritim unsurlarını birleştirirken, zaman zaman okunurluğu yok sayan görsel bir ahenk sunar. Geleneksel ve modern yaklaşımlarla, Türk kaligrafi sanatının mihenk taşı Etem Çalışkan'a göre kaligrafi, yalnızca harflerle yazıyı oluşturmak değil, harflerin ruh kazanarak, geleneksel hat sanatının disiplinini modern yorumlarla birleştirmek, yaşayan, nefes alan ve anlam taşıyan bir sanat olarak kullanmaktır. Usta sanatçının sanatı için geliştirilen formül ise “Sevgi + Emek + Sabır = Sanat” şeklinde tanımlanmaktadır. Yaşamı boyunca yaptığı çalışmalarla sanatın ve yazının ilerlemesine katkı sağlayan Etem Çalışkan, kaligrafinin yalnızca geçmişe ait bir sanat olmadığını, geleceğe yönelik yön veren bir disiplin olma durumunu savunmuştur. Eskişehir’de ustaların bir araya gelerek yazı kültürü ile ilgili bilgilerini ve deneyimlerini paylaştığı, genç sanatçılara ilham kaynağı olduğu Uluslararası Anadolu Kaligrafi ve Tipografi Etkinlikleri’nde yazının geçmişi ve geleceği arasında köprü kurulmasına aracılık etmiş, Yunus Emre’nin felsefesini sanatla buluşturarak, kültürel yaşama katkı sağlayan organizasyonlarda önemli bir rol üstlenmiştir. Aynı zamanda sanatçının görevinin yalnızca üretmek değil, öğretmek ve paylaşmak olduğunu savunmuştur. Bu etkinliklerde paylaşılan sevgi, barış ve muhabbetler, yazının büyüklü dünyasına yolculuk yapmak isteyen herkesi değerli bir deneyim yaşamaya davet etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Etem Çalışkan, Kaligrafi, Yunus Emre, Etkinlik

* Anadolu Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Grafik Sanatlar Bölümü, Grafik Anasanat Dalı, muyungoz@anadolu.edu.tr, ORCID: 0000-0003-0716-6372

ON TRACK OF TIME WITH THE PAINTER OF LETTERS “ETEM ÇALIŞKAN”

•Dr.Öğr.Üyesi Mehtap Uygungöz*

ABSTRACT

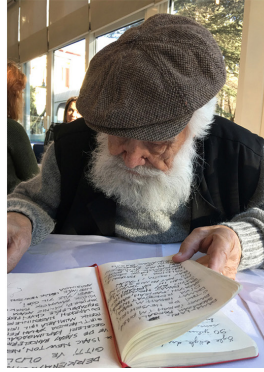
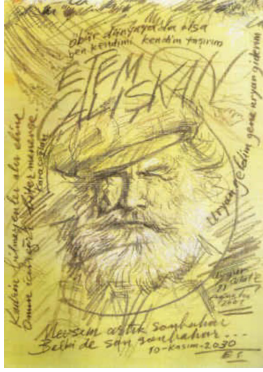
Calligraphy is an aesthetic and technical discipline that transforms letters into an art formula. While combining the elements of composition, form, balance and rhythm, it offers a visual harmony that sometimes ignores legibility. According to Etem Çalışkan, the cornerstone of the Turkish calligraphy art with traditional and modern approaches, calligraphy is not only about creating writing with letters, but also about combining the discipline of traditional calligraphy with modern interpretations, using it as a living, breathing and meaning-bearing art. The formula developed for the master artist's art is defined as “Love + Labor + Patience = Art”. Etem Çalışkan, who contributed to the advancement of art and writing with his work throughout his life, argued that calligraphy is not only an art of the past, but also a discipline that gives direction to the future. At the International Calligraphy and Typography Events in Eskişehir, where masters came together and shared their knowledge and experiences about writing culture and inspired young artists, he mediated the establishment of a bridge between the past and the future of writing and played an important role in organizations that bring Yunus Emre's philosophy together with art and contribute to cultural life. At the same time, he advocated that the duty of the artist is not only to produce, but also to teach and share. The love, peace and conversations shared in these events invite everyone who wishes to explore the magical world of writing to have a valuable experience.

Keywords: Etem Çalışkan, Calligraphy, Yunus Emre, Event

* Anadolu University, Faculty of Fine Arts, Department of Graphic Arts, Graphic Arts Major, muyungoz@anadolu.edu.tr, ORCID: 0000-0003-0716-6372

GİRİŞ

Etem Çalışkan... Sanatıyla, bilgeliğiyle ve zarafetiyle bir asırlık ömre sığdırdığı eserlerle tanıdığımız değerli bir insan. Sadece bir sanatçı değil, aynı zamanda bir yol gösterici, bir ışık kaynağı. Onu tanımış olmanın gururuyla. Etem Çalışkan'ın Anısına, Saygı ve Minnetle...

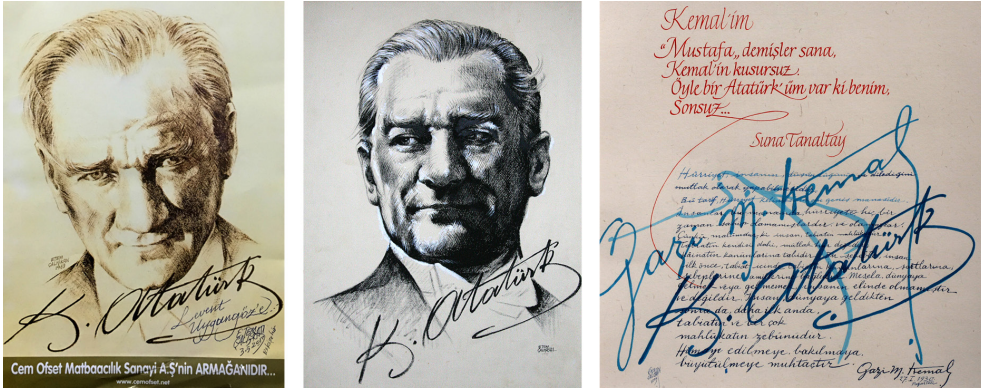
Görsel 1: Vural, S. (2008). Tarsus Gülek Boğazı: Anadolunun Kapısı. yumuktepe.com.
<https://www.yumuktepe.com/tarsus-gulek-bogazi-anadolunun-kapisi-semihi-vural-8>

Görsel 2, 3: Yazarın Kişisel Arşivi (2018). (Anadolu Üniversitesi Konukevi).

Yazı, hem bir iletişim aracı hem de bir sanat formu olarak tarihin her döneminde önem taşımıştır. Kaligrafi, yazının estetik bir ifade aracı haline geldiği sanat dalı olarak, güzellik ve teknik arasında bir köprü kurar. Tasarlanmış bu yazı formları, hem okunabilirliği hem de dekoratif etkileyciliği ile öne çıkar. Bir buluş ve yaratıcılık adına kullandığımız yazı, elle veya dijital yollarla sanat formu olmayı da değerlendirir. Bu formlardan oluşan harfler okunabilirliği ön planda tercih ederken, dekoratif özelliklerini de okunabilirliğin ötesine taşıyarak, bütünlük, uyum, denge ve ritim ile kaligrafi sanatını meydana getirir.

Bu faktörlerin hiçbiri tek başına geçerli bir kaligrafi disiplini oluşturmaz; ancak hepsi bir araya getirildiğinde tüm süreç kaligrafinin şeklini almasını sağlar. Bazı önemli unsurların varlığını da beraberinde getirir ki bunlar, toplumun yazmaya karşı tutumu; ilgili dini kavramlar; metnin önemi ve işlevi; çizgiler ve boşluk arasındaki doğru etkileşim ve birbirleriyle ilişkileri; matematiksel temelli kurallar; yazıya, yazı malzemesine ve yazı yazmak için kullanılan araçlara hakimiyet ve anlayıştır. Kültürel ve tarihi mirasının toplamı hakkında açıklama yapan kaligrafi sanatı, yalnızca yazılı anlamı aracılığıyla bilgi sağlamaz, aynı zamanda doğal resimsel güçleri aracılığıyla da iletişim kurar.

Günümüzde kaligrafide çeşitli stiller görülse de geleneksel ya da modern olarak kategorize edilir. Modern örnekler, geleneksel yöntemlerin yapısal kurallarına uymayan her türlü çeşitliliği kabul eder. Geleneksel stillerde, zamanla geliştirilmiş yöntemlerin sonucu olarak, her harfin belirli bir yüksekliği, açısı, ölçüsü ve bunu gerçekleştirmek için gerekli araçları vardır; eğer harf bu gereksinimlere tam olarak uyuyorsa, yalnızca o belirli stilin göstergesi olarak kabul edilir. Öte yandan, günümüzde modern kaligrafi olarak kabul edilen durumunda ise daha özgür formlar bulunur. Bu, belirli bir stili eşleştirmekle ilgili değildir; sanatçıya, kullanılan şekiller ve araçlarda daha fazla çeşitlilikle kendi benzersiz formlarını yaratma ve oynama konusunda özgürlük verir. Bunu yaparken sayfaya sadece harfler karalamak anlamına da gelmemektedir. Çünkü kaligrafi, harflerin ritmik bir ahenk içinde anlam kazandığı, duygu ve düşünceleri şekillendiren bir sanat dalıdır. Bu sanatın ustaları, harflerin estetik potansiyelini ortaya çıkarırken, onlara bir ruh ve kimlik kazandırır. Cumhuriyet dönemi Türkiye'sinin kültürel hafızasını inşa eden önemli isimlerden biri olan Etem Çalışkan da işte tam bu noktada öne çıkar. Türk yazı kültürüne damgasını vuran bu usta sanatçı, ömrünü harflere ruh kazandırmaya adanmış ve yazının estetikle buluşmasını sağlayarak sanatta unutulmaz izler bırakmıştır.

Görsel 4: Yazarın Kişisel Arşivi (2018). (İmzalı Atatürk Poster)..

Görsel 5: Etem Çalışkan Eserleri. (t.y.). etemcaliskan.com/urun/ataturk. <https://etemcaliskan.com/>

Görsel 6: Türk Kaligrafi Tarihi Özelinde Etem Çalışkan. (2015, Haziran). Anadolu Üniversitesi.

<https://avesis.anadolu.edu.tr/proje/59a33911-c622-4f77-a902-d43e9aab5c3e>

/turk-kaligrafi-tarihi-ozelinde-etem-caliskan

Cumhuriyet dönemi Türkiye'sinin kültürel hafızasını inşa eden önemli isimlerden biri olan Etem Çalışkan, yazının ve kelimelerin estetikle buluşmasını sağlamış, geleneksel ve modern çizgilerle şekillendirdiği eserleriyle sanatseverlerin hafızalarında derin izler bırakmıştır. Ressam kimliğiyle, hayranlık duyduğu ve her fırsatta adını saygıyla andığı Mustafa Kemal Atatürk'ün portrelerini çalışmış ve imzasını düzenleyen kişi olarak anılmıştır. 97 yıllık sanat yolculuğunda yazının yalnızca bir araç değil, aynı zamanda bir sanat olduğunu kanıtlayan Etem Çalışkan, gelecek nesiller için eşsiz bir kültürel miras bırakmıştır. Bu yazıda, Etem Çalışkan'ın sanat yolculuğu, düşünceleri ve kültürümüze sağladığı katkılar anlatılacak, zaman zaman kendi sözleriyle duyguları, sevenlerinin yorumlarıyla anılar paylaşılacaktır.

Etem Çalışkan'ın Sanata Başlangıcı ve Ustalık Dönemi

1928 yılında Mersin'in Tarsus ilçesinin Göçük köyünde doğan Etem Çalışkan'ın sanata olan ilgisi çocukluk yıllarında başlamıştır. Tarsus'un tarihi dokusu, sanatına ve yaratıcılığına ilham kaynağı olmuştur.

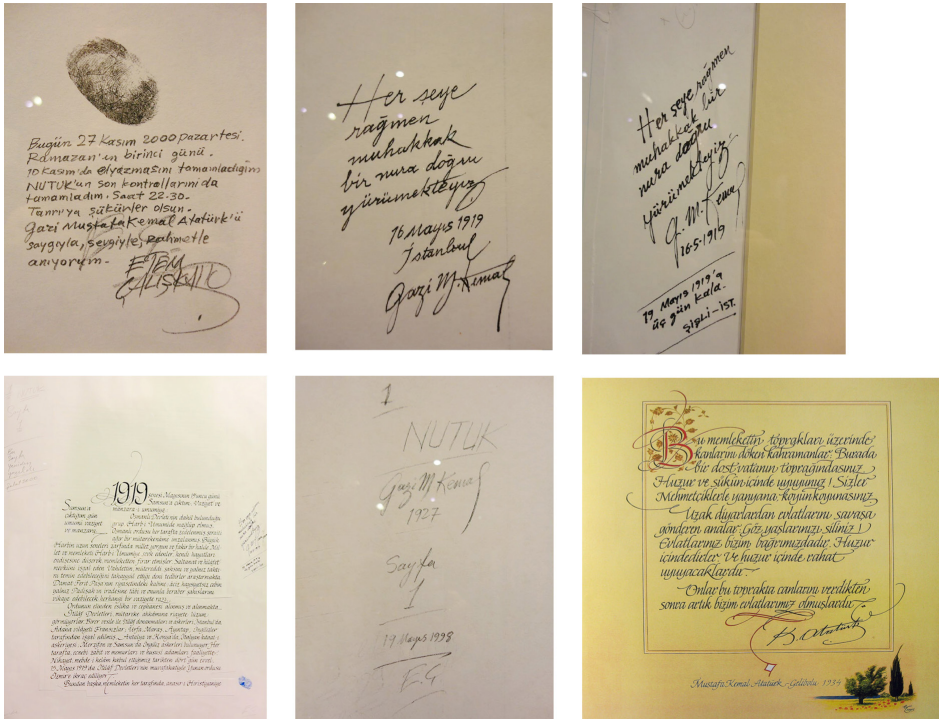
Türk yazı kültürünün önemli temsilcilerinden biri olarak kabul edilen Çalışkan, ömrünü yazıya ve kelimelerin estetik formlarına adanmış, gazeteci, ressam ve kaligraf olarak çok yönlü bir sanat kariyeri inşa etmiştir. İlk ve ortaöğrenimini Mersin'de tamamladıktan sonra, Toroslardan İstanbul'a resim yapma hayaliyle gelmiş ve İstanbul Güzel Sanatlar Akademisi Afiş Bölümü'nde yükseköğrenimine başlamıştır. Burada Prof. Sabri Berkel'den desen, Prof. Emin Barın'dan yazı, Prof. Namık Bayık'tan afiş ve grafik dersleri alarak kendini geliştirmiştir. Aldığı eğitimle hat sanatının / kaligrafi sanatının inceliklerini öğrenmiş ve yazının insan ruhuyla nasıl bütünleştiğini keşfetmiştir.

Etem Çalışkan, Akademi'nin grafik bölümünde yeni harflerle yazı eğitimini hattat Emin Barın'dan alan ilk öğrenci olmuştur. Bu süreçte İlhami Turan, Yılmaz Özbek, İslam Seçen ve Savaş Çevik gibi yetenekli öğrencilerle birlikte "Beşi Bir Yerde" grubunu oluşturmuşlardır.

Öğrencilik yıllarında Cumhuriyet döneminin geleneksel ve modern hat ustası Prof. Emin Barın'ın yanında Anıtkabir kitabelerinin yazımında asistanlık yapmış ve bu dönemde "yaşamı boyunca büyük onur duyduğu bir eylem" olarak tanımlamıştır. Aynı zamanda, Prof. Barın'ın gayri resmi asistanı gibi çalışarak ondan mesleki ve sanatsal anlamda öğrendikleriyle büyük bir birikim edinmiştir. Öğrenciliği sırasında Yeni Sabah gazetesinde, daha sonra ise Ankara'da Zafer ve Öncü, İstanbul'da Hareket, Dünya, Akşam, Milliyet ve Hürriyet gibi çeşitli gazetelerde, 1982 yılında emekliliğine kadar ressam ve kaligraf olarak görev almıştır.

Sanat Kariyeri ve Unutulmaz Eserleri

Atatürk'ün imzasını stilize eden kişi olarak bilinen Etem Çalışkan, 1969 yılında Milliyet gazetesinin 10 Kasım sayısında, Mustafa Kemal Atatürk'ün imzasını daha dinamik ve hareketli bir forma kavuşturmuştur. Ayrıca Milliyet gazetesinde yayımlanan “Türk Büyüklükleri” dizisi ve Sabah gazetesinde hazırladığı “Yunus Emre Divanı” gibi çalışmalarıyla başarılarla imza atmıştır. 1981 yılında Atatürk'ün doğumunun 100. yılı kutlamaları için Maliye Bakanlığı'na çıkarılan altın ve gümüş hatıra paralarını tasarlamış, Güneş gazetesi için ise el yazısıyla “Kur'an-ı Kerim'in Türkçe Meali”ni kaleme almıştır.

Görsel 7, 8, 9, 10, 11, 12: Türk Kaligrafi Tarihi Özelinde Etem Çalışkan. (2015, Haziran).

Anadolu Üniversitesi. <https://avesis.anadolu.edu.tr/proje/59a33911-c622-4f77-a902-d43e9aab5c3e/turk-kaligrafi-tarihi-ozelinde-etem-caliskan>

Sanat kariyeri boyunca tasarımcı kimliğinden ödün vermeyen Çalışkan, Yapı Kredi Bankası'nın 10. yıl kutlamaları için afişler, şükran belgeleri ve diplomalar hazırlamıştır. Ayrıca, PTT Genel Müdürlüğü'nce bastırılan ve Türk tarihindeki 16 büyük Türk devletini simgeleyen “Türk Devletleri Pulları” projesine imza atmıştır. 1990 yılında ise Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından yayımlanan el yazması “Yunus Emre Albümü” kültür dünyasına kazandırılmıştır.

Görsel 13, 14, 15: Türk Kaligrafi Tarihi Özelinde Etem Çalışkan. (2015, Haziran). Anadolu Üniversitesi.
<https://avesis.anadolu.edu.tr/proje/59a33911-c622-4f77-a902-d43e9aab5c3e/turk-kaligrafi-tarihi-ozelinde-etem-caliskan>

1927 yılında Cumhuriyet Halk Fırkası Kongresi'nde Atatürk'ün okuduğu "NUTUK"u iki cilt halinde kaligrafik olarak yeniden yazmış ve bu eser 2002 yılında yayımlanmıştır. Ayrıca ders kitaplarında yer alan "Atatürk'ün Gençliğe Hitabesi" ve "İstiklal Marşı"nı yazan kişi olarak da tanınmaktadır. Meşhur "Atatürk Portresi" de onun eseridir. Türk kaligrafi sanatının simgelerinden biri olan Etem Çalışkan, geçmişten günümüze taşıdığı kültürle sanata büyük değer katmış ve pek çok kişiye ilham kaynağı olmuştur.

Görsel 16: Atatürk, Çizim Kapak, Akşam Gazetesi, 10 Kasım 1967, Haliyle, Etem Çalışkan Çizim. (t.y.).

BitMezat. <https://www.bitmezat.com/urun/2425083/ataturk-cizim>

Görsel 17, 18: Türk Kaligrafi Tarihi Özelinde Etem Çalışkan. (2015, Haziran). Anadolu Üniversitesi.

<https://avesis.anadolu.edu.tr/proje/59a33911-c622-4f77-a902-d43e9aab5c3e/turk-kaligrafi-tarihi-ozelinde-etem-caliskan>

Görsel 19, 20, 21: Türk Kaligrafi Tarihi Özelinde Etem Çalışkan. (2015, Haziran). Anadolu Üniversitesi.
<https://avesis.anadolu.edu.tr/proje/59a33911-c622-4f77-a902-d43e9aab5c3e/turk-kaligrafi-tarihi-ozelinde-etem-caliskan>

Ödülleri ve Onurlandırılmaları

Sanat hayatı boyunca kazandığı ödüller, Etem Çalışkan'ın kariyerinin ne denli değerli olduğunu göstermektedir. 1994 yılında 8. Altın Koza Film Festivali'nde "Yaşam Boyu Onur Ödülü", 2005 yılında Türkiye Gazeteciler Cemiyeti'nin "Burhan Felek Basın Hizmet Ödülü", 2021 yılında Cumhurbaşkanlığı "Kültür ve Sanat Büyük Ödülü", 2023 yılında ise Cumhuriyetin 100. yılı kapsamında Eskişehir Osmangazi Üniversitesi tarafından "Fahri Doktora" unvanı ile onurlandırılmıştır.

Sanatını ve birikimini gelecek nesillere aktarmak için yılmadan çalışmış olan Etem Çalışkan, Türk yazı sanatına eşsiz katkılar sunmuş büyük bir ustadır. Onun eserleri, kültür ve sanat tarihimizde sonsuza dek yaşamaya devam edecektir.

Görsel 22,23: Yazarın Kişisel Arşivi (2023). (Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Fahri Doktora Töreni).

Sanat Anlayışı ve Toplumsal Etkileri

Etem Çalışkan'ın sanata bakışı, onun sanatını anlamak ve değerlendirmek için önemli bir anahtardır. Sanat, onun için sadece teknik bir beceri değil, aynı zamanda bir yaşam biçimi, bir ifade aracıdır. Aynı zamanda sadece estetik kaygıdan doğan bir çaba değil, aynı zamanda tarihsel ve kültürel derinlik içeren bir mirastır. Yani geçmişin birikimine ve zamanına sahiptir. Sanatını icra ederken, sanatçının ruhunun özgür olmasını, duygularını ve düşüncelerini dışa vurmasını savunur. Çünkü sanatı, kişisel bir yolculuk olarak görür ve her eserinde, kendisini aşmaya, yeni yollar keşfetmeye ve duygularını derinlemesine ifade etmeye çalışır. Bu özgürlük, onun sanatını sıradan bir teknik pratiğin ötesine taşır ve bir yaşam felsefesi haline getirir. “Benim çalışmalarım kurallar içinde kuralsızlıktır” diyerek, sanatın kurallarla sınırlı olmadığını, içinde bir özgürlük barındırması gerektiğini söyler. O’nun için sanat, bir tür kendini ifade etme biçimidir ve bu ifade, sanatçının içsel dünyasının yansımasıdır. Aynı zamanda sanatçıya bu özgürlüğü veren şey de sanattır ve sanat da kuralların ötesine geçebilen bir güce sahiptir. En bilinen eserlerinden biri, Atatürk’ün Nutuk’unu el yazısıyla kaleme aldığı yapıtıdır. Bu eser, bir yazarın tarihine olan saygısını yansıtan, aynı zamanda kaligrafi sanatının yüksek bir örneğidir. Nutuk’un el yazısı ile yazılması, sadece bir yazı çalışması değil, aynı zamanda bir sanatçının tarihe olan derin bağlılığını simgeler.

Bu bağın oluşumunda onu etkileyen en önemli unsurlar geçmişiyile olan bağlarıdır. Hem geleneksel kaligrafi hem de resim sanatındaki ustalığı, ona geçmişin mirasından beslenme fırsatı verirken, bu mirası yeni bir bakış açısıyla şekillendirme imkânı da tanımıştır. Yunus Emre’nin Divanı’nı kaligrafi tarzıyla yazarken, aynı zamanda öz kültürüne olan bağlılığını da ortaya koymuş ve geçmişin değerlerini yaşatmaya çalışmıştır. Bu yönüyle,

geleneksel sanatla modern sanat arasında bir köprü kurmuş ve kendi sanatını, hem geçmişin izlerini taşıyan hem de yenilikçi bir tarzla harmanlayan anlayışla oluşturmuştur. Eserlerinde, yazıyı ve resmi birleştirerek görsel ile metin arasındaki sınırları aşmış, sanatının en belirgin özelliği haline getirmiştir. Çünkü kendisi sanatının sadece teknik bir beceri değil, aynı zamanda bir ruh hali ve yaşam biçimi olduğunu düşünmüştür. Yaratırken her zaman kendisini aşmayı, yeni yolları keşfetmeyi tercih ettiği için, dünyaya bakış açısını ve içsel dünyasını da yansıtmıştır. Sanatı bir yaşam biçimi olarak gören Etem Çalışkan, özgürlük ile yaratıcılığı hep yan yana ortaya koyar. Ona göre sanat, kişinin yalnızca kendisini ifade etme aracı değil, aynı zamanda daha özgür ve estetik bir yorumlama biçimini oluşturmaktır. Çalışkan'ın hayatı boyunca savunduğu bu fikir, ürünlerinde kendini açıkça göstermektedir. Çalışmalarında, geleneksel kaligrafi ve resmin sınırlarını aşarak, her iki öğeyi birleştirerek görsel ve yazı arasındaki uyumu yakalar. Yazıyı resme, resmi yazıya dönüştürürken, estetik ve anlamsal açıdan birbirini nasıl tamamladığını gözler önüne serer. Bazen harfleri bir araya getirirken, şekillerle yazının anlamını özdeşleştirir. Bu süreçte yazı resme, resim ise yazıya dönüşür; her iki yapı da birbirini tamamlar ve izleyiciye farklı katmanlarda anlamlar sunar. Bu sayede estetik ve anlam açısından derin bir deneyim gözler önüne serilmiş olur. “Sanatın kurallara göre hapsedilemeyeceği kadar özgür bir alan olması gerekir” bakış açısını savunan Çalışkan, yalnızca sanatçı adayları için değil, hayatın her alanında gençlere ilham kaynağı olmayı seçer.

Görsel 24, 25: Yazarın Kişisel Arşivi (2018).

(90'da 90 Senfonik Kaligrafi Sergisi- Anadolu Üniversitesi Çağdaş Sanatlar Müzesi).

Etem Çalışkan'ın sanatı, sadece kendi dönemi değil, gelecektekiler için de bir ilham kaynağı olmuştur. Onun eserleri, yeni nesil sanatçılara ilham vermekle kalmamış, aynı zamanda kaligrafi ve hat sanatının modern estetikle nasıl harmanlanabileceğini göstererek bu alanda yeni bir yol açmıştır. Bugün müzelerde, sergilerde ve koleksiyonlarda yer alan özgün yapıtları, onun sanata olan derin adanmışlığını ve sanata kattığı eşsiz yorumları gözler önüne seriyor. Çalışkan'ın üretimleri, her harfin ve çizginin bir anlam taşıdığı, sözcüklerin ve çizgilerin ötesinde bir estetik anlayışının izlerini ortaya koyuyor, hayranlık uyandırıyor. Kaligrafi ve hat sanatının geleneksel formlarını, modern anlayışlarla harmanlayan yeni nesil sanatçılar, Etem Çalışkan'ın izinden giderek sanata yeni bir nefes getirmeye çalışmaktadırlar. Her ne kadar geçmişe ait olan bu sanat biçimleri, modern dünyanın hızına ve anlayışına ayak uydurmakta zorlanmış olsa da, Çalışkan'ın ustalığı ve derinliği, bu geleneksel sanatların yeniden değer kazanmasına, yaşamasına ve hayatta kalmasına öncülük etmektedir.

Görsel 26, 27, 28: Yazarın Kişisel Arşivi (2018). (90'da 90 Senfonik Kaligrafi Sergisi Anadolu Üniversitesi Çağdaş Sanatlar Müzesi).

Etem Çalışkan, yazıyı resimle birleştiren ve kelimeleri görsel bir dile dönüştüren ender sanatçılardan biridir. Onun gözünde, yazı sadece bir iletişim aracı değil, aynı zamanda bir resimdir. “Yazı sözdür, harfler ise sözlerin notasıdır” der; kelimelerin insanların iletişimde çıkardıkları seslerin uyumunu yansıttığını anlatır. Sanatında, çizgiler ve harfler arasında bir ahenk vardır; onun bir harfi, bir sesin melodisini taşır. Bu ahenkli düzen, harflerin ve çizgilerin bir araya gelmesi ile anlam kazanır. “Yazı resim oldu, resim yazı oldu benim çalışmalarım...” diyerek, sanatını kelimelerle resim yapma olarak tanımlar. Yazıyı ve resmi, birbirinin içine geçmiş, dağınık uyum içinde çalışan iki sanat dalı olarak görür. Her harf, kendi içindeki anlam ve duyguyu yansıtır. Bu anlayışla, hem geleneksel Osmanlı hat sanatından hem de modern kaligrafi anlayışından beslenen bir tarz yaratır. İki geleneği ustaca birleştirerek, kendine özgü bir sanat dili geliştirir. Bu dil, hem geçmişe

saygıyı gösteren hem de modern dünyayla uyumlu bir anlayış olarak karşımıza çıkar.

Geçmişin mirasını taşıyan, Cumhuriyet ruhuyla eserlerini harmanlayan, Atatürk ve Cumhuriyet sevdalıları bir sanatçı olarak, geçmiş ve gelecek arasında bir köprü kurma görevini içinde hissederek Çalışkan, aynı zamanda kendi yaşamındaki bir tesadüfe de dikkat çeker. Harf Devrimi ile doğumunun birinci yıldönümünün çakıştığını belirterek, bu tesadüfün çok derin bir anlam taşıdığını, bu yüzden Kaligrafi Sanatı'na adanan bir ömrün, tam anlamıyla bu birleşimle taçlandırıldığını ifade eder.

Etem Çalışkan'ın sanat anlayışı, toplumla olan ilişkisi açısından da önemlidir. Sanatın sadece bir kesime ait olmaması gerektiğini, halkın sanatla daha yakın bir ilişki kurması için toplumun her kesimine hitap etmesi gerektiğini, bunun da sanatçının eserlerini daha anlamlı kılacağını savunur. O, sadece sanatı değil, yaşamı da bir bütün olarak görür; insan sevgisi, dürüstlük ve azim gibi evrensel değerlerin hem bireyleri hem de toplumları nasıl dönüştürülebileceğini anlatır; toplumun değerlerini, duygularını ve düşüncelerini yansıtarak, sanatın halkla buluşmasını sağlar. O'na göre sanatçının kalbine ve ruhuna dokunan en önemli kavramlardan biri sevgidir. *“Sanatçı önce sevmeyi ve sevilmeyi öğrenmelidir; sevgi olmadan sanat da olmaz”* derken sevgi kadar önemli olan diğer bir şeyin çalışmak olduğunu savunur. *“Sevgiyle ve dürüst bir şekilde çalışmak, işte sanatın büyümesi budur”* diyerek sevgi ve emeğin gücüne önem verir.

“Sanat sonsuzdur! Sanatçının yarını son nefesidir!” sözleri, onun sanatına duyduğu aşkı anlatırken, tutkusu da *“Çok çalışmak lazım... Neyi çok seviyorsak, hepsine çok çalışmalıyız!”* cümleleriyle vücut bulur. Çalışkan'ın sanat yolculuğunda öğrenilen şey, asla bitmeyen bir yolculuğun başlangıcıdır. Çünkü O, sanatını hiçbir zaman *‘bitmiş’* kabul etmez, içinde sonsuz bir arayışla yoluna devam eder. Sanatın ne kadar derin ve sürekli bir uğraş olduğuna vurgu yapar. Bu nedenle sanatı bir araç değil, dünyaya aktarılacak farklı bir dil olarak kullanır. Onun bakış açısına göre sanat, kurallar içinde özgürlük ve kuralsızlığı barındıran bir olgudur. *“Evet, sanat, kuralları içerisinde kuralsızlıktır. Eğer kurallar içerisinde kuralsız çalışmazsan, hep kendini tekrar etmiş olursun!”* derken, sanatın, her zaman yenilik arayan dinamik bir süreç olması gerektiğine dikkat çeker.

Etem Çalışkan'ın sanata bakışı ve etkileri, sadece teknik bir olgudan ibaret değildir. O, sanatı bir özgürlük, bir ifade biçimi ve bir toplumsal bağ olarak görür. Geleneksel ve modernin birleşimi olan sanatını, hem kişisel bir yolculuk hem de toplumla bir iletişim aracı olarak kullanır. Bu bakış açısı, onun eserlerindeki derinliğini ve özgünlüğünü ortaya koyar. Çalışkan'ın hayat yolculuğunda, kalemi, mürekkebi ve kâğıdı dost edinmesi, aslında onun yazıya duyduğu derin saygıyı simgeler. Bu saygı ve sanatına olan bağlılığı, yalnızca işlerin yapılmasıyla ilgili değil, her alanda hayata, doğaya ve insanlığa duyduğu

saygıyı ifade etmektedir. Yani sanat, bir varoluş biçimidir. Bu nedenle sanatın, bir araç değil, farklılaşarak dünyaya aktarılacak bir dil olarak kullanılması gerekir. Her zaman öğrettiği bir şey vardır: “*Sanat, sonsuz bir yolculuktur. Yarın değişiklik yapamazsınız, daima kendinizi tekrar edersiniz*”.

Çalışkan, bir yazı sanatçısı olarak, üzerinde büyük bir sorumluluk duygusunu hissederken, bu sorumluluktan kaçmadığını ve onurla taşıdığını anlatırken, sanatının toplumsal sorumluluğuna her zaman büyük özen gösterir. Ona göre sanat sadece bir estetik çaba değil, doğruya, iyiliğe ve namusa yönlendirilen bir güçtür. “*Toplumu iyiye güzele, doğruya, namusa yönlendiren sanattır! Sanatsız toplum olursa çarpık toplum olur*” diyerek, sanatın toplumsal yapısını şekillendiren önemli bir yapı taşı olduğuna vurgu yapar. Çünkü O’na göre sanat, her şeyi eğitime, arındırma ve geliştirme gücüne sahiptir.

Görsel 29, 30, 31: 4. Ustalardan Seçkiler Sergisi. (2012, 2 Mayıs).

Anadolu Üniversitesi Kaligrafi&Tipografi Etkinliği.

20 Şubat 2025 tarihinde <https://kaligrafitipografi.anadolu.edu.tr/arsiv/2012>

Görsel 32: Yazarın Kişisel Arşivi (2012). (Eskişehir Müzeler Bölgesi-Odunpazarı Atlıhan).

Görsel 33: Yazarın Kişisel Arşivi (2015). (Anadolu Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi).

Sanatın İzinde, Tanıyanların Gözünden Etem Çalışkan

Etem Çalışkan'ı tanıyan herkesin üzerinde hemfikir olduğu bir gerçek var: O, mütevazılığıyla ve yeteneğiyle başlı başına bir ekoldür. 1950'lerden bugüne kadar sanatın her alanında üreten, kalemiyle, fırçasıyla ve düşünceleriyle insanlara ilham veren Çalışkan, yaşadığı çağa iz bırakmış sanatçılardandır. Onu tanıyanlar, onunla bir kez sohbet edenler, anlatacak birçok anıya sahiptir. İşte bunlardan birkaçı:

1.Gazetede çalışırken bir yandan da atölyesi çok yakın olan Emin Barın hocanın yanına gitmeyi hiç eksik etmedim. Bugün biz hala orada her ayın ilk Perşembesi toplantı yapıyoruz. İşte o toplantıya gelenler Emin hocamdan sonra damgasını vuran beşi bir yerdeler. Sıraya göre söylemek gerekirse ben, sonra İlhami Turan, sonra İslam Seçen, sonra rahmetli Yılmaz Özbek ve sonra da Savaş Çevik. Yılmaz rahmetli oldu. Diğer dördümüz sanat çalışmalarımıza devam ediyoruz. Gene beşi bir yerde ama dördü bir yerdeler olduk (Etem Çalışkan).
2. Etem Çalışkan Hocamız, şu anda yaşayan en yaşlı Latin kaligrafi ustamız ve hocanın kaligrafinin dışında ilgilendiği çok farklı sanat dalları var. Öncelikle bir gazeteci, gençliğinde uzun yıllar gazeteyle uğraşmış, resimler çizmiş, karikatür çalışmaları var. Genellikle illüstratör olarak görev yapmış ve dijital dünyanın henüz daha yayın organına geçmeden önce, gazetelerde el çizimi illüstratif resimler konusunda uzman biri. Etem Hoca gerçekten sanatçı kişiliği olan ve sanatçı esprisine sahip, şen, esprituël, şakayı seven, mizahı seven biri. Son derece güler yüzlü, espritüel, her cümlesinde adeta altında espri yatan, güzel iğneleyici sözleri olan, sevdiği insanlara takılan bir insan. Tarihi olayları çok seven, Türkiye'nin geçmişiyile ilgilenen, tarihimizdeki olan olayları, önemli kişileri tanıyan, ressamlardan, hattatlardan tanıdıkları olan bir insan. Yaşadığı hikayeleri detayıyla anlatabilecek kadar hafızası kuvvetli bir hocamız (Savaş Çevik).
3. Etem Çalışkan deyince benim aklıma şu geliyor. Eskiden ismiyle müsemma denirdi, yani ismiyle adlandırılmış, müsemma da zaten isim kökünden türemiş Arapça bir sözcük. İsmi kendisine çok yakışmış. Etem tam sözcüğünden türemiş, yani mükemmel, kusursuz demek. Gerçekten verdiği eserler kaligrafi açısından kusursuz. Soyadı da Çalışkan açıklamaya gerek yok. Etem Abi hem ismiyle, hem soy ismiyle müsemma. Benim bu hayatta gördüğüm en metotlu çalışan, çok üreten, çalışan bir insan. Ayrıca Ali Toy ile müşterek çalıştığı eserler var. Ali Toy modern hatta aşık, bu konuda sürekli eserler veren çok sevdiğimiz bir genç arkadaşımız. Etem Abiyle çok güzel bir ikili oluşturdular birbirlerini tamamlayan iki hat ustası. Birisi yeni harflerle, birisi eski harflerle birbirinden güzel eserler ortaya koyuyorlar (M. Şinasi Acar).

4. Benim kullandığım tabirle Etem Abi, tanıdığım sanatkârlar arasındaki en özel insanlardan birisi. Bu açıdan Etem Çalışkan'ın bizim kültür ve sanat dünyamızda çok önemli bir yere sahip olduğunu düşünüyorum. Çünkü, benim gözlemlediğim ve tanıdığım kadarıyla estetik algısı farklı, hadiselere farklı açılardan bakan, kendi iç dünyasını değişik şekilde harmanlayabilen birisi. Bu açıdan çok özgür. Etem Hoca deyince benim aklıma yazılmış en güzel İstiklal Marşı, çizilmiş en güzel Atatürk Portresi ve hepimizce yine bilinen Anıtkabir'in yazıları gelir ki Cumhuriyet dendiğinde neredeyse onun arkasında bir sanat değeri olarak karşımıza çıkar (Ali Rıza Özcan).
5. Etem hocamla tanışmadan önce, aslında kaligrafiyle alakalı ne yaptığını bilmiyordum. Yani mesleğin adını bile bilmiyordum. Bir gün otururken 'evlat sen ne iş yapıyorsun?' dedi. 'Kaligrafım' dedim. 'Kaligraf değiliz, Yazı ressamıyız.' Ben ilk defa ilgilendiğim mesleğin bu kadar güzel telaffuz edildiğini hocamdan duydum. Bundan sonra ben de kendimi yazı ressamı olarak tanımladım (Emrah Yücel).
6. Etem Hoca ile ilgili söylenecek çok fazla söz var. Ama ben birebir yaşadığım bir anımı paylaşmak istiyorum. Bir gün yaptığım bir kompozisyonu Etem hocama götürdüm. Ve üzerinde düzeltmeler yaptı. Ama bir harfimde takıldı ve bu harfin böyle olmayacağını, bunu düzeltmem gerektiğini söyledi. Ben de hocamın dediğini yaparak aynı kompozisyonu tekrar yaptım ve bir hafta sonra götürdüm kendisine. Etem hoca araştırmış, elinde kitaplarla geldi, kitapları gösterdi. Bak bu senin dediğin doğruymuş, böyle de yapılabiliyormuş dedi ve ben çok şaşırmışım ve çok hoşuma gitmişti. Bu bir hocanın ne kadar mütevazı olabileceğini gösteren müthiş bir örnekti (Erhan Olcay).
7. Doğrusu küçüklüğümden beri Etem Çalışkan'ın Atatürk portreleriyle, onun yazdığı İstiklal Marşı, Gençliğe Hitabesiyle (gazete ekinde verilirdi) tanışmış bir insanım. O zamanlardan bu yana kendi deyimiyle üstat kelimesini aşlamış çok değerli bir sanatçıdır. Bizim için çok daha da önemli kısmı, Anadolu Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Grafik Bölümü olarak düzenlediğimiz, Kaligrafi ve Tipografi etkinliklerimizin de ilk başından beri değişmez sanatçısıdır, Etem hoca. İnşallah daha uzun yıllar Etem Hocadan ışık almaya devam edeceğiz. Etem Çalışkan dediğimiz zaman biz iyi bir insan olmanın da özelliklerini kendisinde buluyoruz. Sadece bir kaligrafi sanatçısı, bir tasarımcı yada başarılı bir ressam değil gerçekten bir gönül dostu, iyi insandır. Bize bu yönüyle de çok büyük örnektir. Önce iyi insan olup, sonra da iyi bir sanatçı ya da tasarımcı olmanın düsturunu, bilgisini gösteren önemli bir kişiliktir, Sevgili Etem Hocam (T. Fikret Uçar).

8. İlk etkinliğimizden itibaren bizim hem güç kaynağımız hem şeref konuğumuz hem de mihenk taşımızdır aslında Etem Çalışkan. Bu etkinlikler kapsamında olabildiği kadar birlikte olmayı arzuluyoruz. Bize örnek olacak bir büyüğümüzün hala hayatta olması ve onun çalışmalarına tanıklık etmek ve kendimize örnek almamız gereken bir karakteri görmek bizim için önemli bir avantaj diye düşünüyorum (Mehtap Uygunöz).

Görsel 34, 35, 36: Yazarın Kişisel Arşivi (2012). (Uluslararası Anadolu Kaligrafi ve Tipografi Etkinliği)

Uluslararası Anadolu Kaligrafi ve Tipografi Etkinliği'nde Etem Çalışkan

Her yıl kasım ayında düzenlenen **Uluslararası Anadolu Kaligrafi ve Tipografi Etkinliği**, geleneksel yazı sanatını çağdaş tipografiyle harmanlayarak sanatın sınırlarını genişletmeyi hedefler. Anadolu Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi, Grafik Sanatlar Bölümü'nün öncülüğünde gerçekleşen bu etkinlik, sanatçıları, tasarımcıları ve öğrencileri aynı çatı altında buluşturur. Çalıştaylar, söyleşiler, sergiler ve yarının ustaları ile düzenlenen bu etkinlik, bir hafta boyunca gençlere ilham kaynağı olmanın yanı sıra, kültürel mirasın geleceğe taşınmasına olanak sağlar. Eskişehir'in sanat gündeminde özel bir yere sahip olan, sadece yazı sanatına değil, aynı zamanda Yunus Emre'nin sevgi, barış ve kardeşlik felsefesine de bir saygı duruşu niteliğinde yapılan bu organizasyon, Etem Çalışkan gibi kıymetli isimlerin katılımıyla daha da değer kazanmıştır.

Görsel 37: Yazarın Kişisel Arşivi (2014). Uluslararası Anadolu Kaligrafi ve Tipografi Etkinliği (Anadolu Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi).

Yazının bir sanat formu olarak ele alındığı bu etkinlik, hem geleneksel hat sanatını hem de modern kaligrafi ve tipografi yaklaşımlarını bir araya getirmektedir. Eskişehir'in tarihsel dokusuyla birleşen bu etkinlik, geçmiş ve geleceği buluşturarak bir kültür köprüsü oluşturmuştur. Özellikle Yunus Emre'nin "Gelin tanış olalım" çağrısını temel alan etkinlikler, sevgi ve hoşgörünün yazı üzerinden yeniden yorumlanmasını sağlamaktadır. Hem Türk hem de uluslararası yazı sanatının önemli temsilcilerinden biri olan Çalışkan, bilgi ve tecrübesini genç nesillere aktarmaktan büyük mutluluk duyan sadece bir sanatçı değil, aynı zamanda bir öğretmen ve ilham kaynağı olarak öne çıkmıştır. Etem Çalışkan, ustalığı ve zarif yazı tarzıyla, düzenlenen çalıştay ve sergilere damgasını vurmuştur. Katılım sağladığı yıllarda öğrencilerle birebir çalışarak onların teknik becerilerini geliştirmiş ve yazının inceliklerini öğretmiştir. Onun varlığı, etkinliklere derin bir anlam katmakla kalmamış, aynı zamanda öğrenciler ve sanatseverler arasında kalıcı bir iz bırakmıştır. Sergilerde eserlerini sanatseverlerle buluşturan Çalışkan, çalıştaylarda öğrencilerle birebir iletişim kurmuştur. Bu anlarda gençlerin kaligrafiye ve sanata olan tutkusunu geliştirmek için anlattığı hikayeler, bir ömür boyu unutulmaz izler bırakır. Çalışkan'ın Yunus Emre'nin sevgiyi, hoşgörüyü ve barışı temel alan felsefesine duyduğu hayranlık, etkinliğin ruhuyla birebir örtüşür.

Görsel 38: Yazarın Kişisel Arşivi (2018). Uluslararası Anadolu Kaligrafi ve Tipografi Etkinliği (Anadolu Üniversitesi Çağdaş Sanatlar Müzesi).

Görsel 39: Yazarın Kişisel Arşivi (2012). Uluslararası Anadolu Kaligrafi ve Tipografi Etkinliği (Eskişehir ETİ Arkeoloji Müzesi).

Görsel 40: Yazarın Kişisel Arşivi (2010). Uluslararası Anadolu Kaligrafi ve Tipografi Etkinliği (Eskişehir Odunpazarı-Kurşunlu Külliyesi).

Öğrenciler için Etem Çalışkan, yalnızca bir sanatçı değil, bir danışman, bir rehber ve ilham kaynağı olmuştur. Onun fırça darbeleriyle şekillenen eserlerini izlemek, yazıya ve sanata olan tutkuyu yeniden alevlendirir. Gençler, onunla çalışırken sadece teknik bilgi değil, aynı zamanda sanatın derin anlamını ve insan ruhuna dokunma gücünü öğrenirler. Çalışkan'ın “*Sanat, insanı insan yapan en güçlü köprüdür*” sözü, etkinlikte gençlere yaptığı tavsiyelerin ana fikrini de özetler niteliktedir.

Bu etkinlik, sadece bir sanat buluşması değil, aynı zamanda kültürel mirasın yeniden keşfedildiği, üstatlarla gençleri buluşturan, kaligrafi ve tipografinin gelişimine ve sevilmesine katkı sağlayan dinamik bir platformdur. **Etem Çalışkan**, her yıl bu platformda yer alarak gençlere ilham vermeye ve sanatı yaşatmaya devam eder. Onun izleri, yalnızca eserlerinde değil, bu etkinliğe katılan her bireyin anılarında yaşamaya devam etmektedir.

Görsel 41, 42: Yazarın Kişisel Arşivi (2012). Uluslararası Anadolu Kaligrafi ve Tipografi Etkinliği (Anadolu Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Derslikleri).

Eskişehir’de düzenlenen bu etkinlikler, hem geleneksel hem de modern yazı sanatının yaşatılmasında büyük bir rol oynamaktadır. Etem Çalışkan gibi ustaların katkıları, bu mirasın geleceğe taşınmasını sağlamaktadır. Özellikle öğrencilerin, bu tür etkinliklerde ustalarla birebir çalışma fırsatı bulması, hem teknik hem de sanatsal anlamda büyük bir kazanımdır.

Görsel 43: Kişisel Arşivi (2012). Uluslararası Anadolu Kaligrafi ve Tipografi Etkinliği (Eskişehir ETİ Arkeoloji Müzesi).

SONUÇ

Eskişehir’de düzenlenen Kaligrafi ve Tipografi Etkinlikleri, Yunus Emre’nin felsefesiyle sanatı birleştirerek sadece Eskişehir’in değil, tüm Türkiye’nin kültürel hayatına önemli bir katkı sunmaktadır. Yazının estetik dünyasında yeni ufuklar sağlarken, genç sanatçılara ilham vermekte ve geleneksel sanatlarla modern yorumların bir araya toplandığı adeta bir şölene dönüşmektedir.

Etem Çalışkan’ın bu etkinliklerdeki varlığı, yalnızca kaligrafi sanatına değil, sanatın evrensel gücüne de dikkat çekmiş, bu buluşmaların anlamını ve değerini daha da artırmıştır. Eskişehir’deki her yıl düzenlenen bu etkinlik sayesinde sevgi, barış ve hoşgörünün ışığında, yazının büyüğü dünyasına yapılan yolculukla yeni nesillere ilham kaynağı olmaya devam etmektedir.

Çalışkan’ın kaligrafi sanatına olan tutku ve adanmışlığı, çalıştayda, söyleşide kurulan sıcak diyaloglarla kendini göstermektedir. O, sadece görüntüyü şekillendiren bir usta değil, aynı zamanda bir düşünce insanı ve eğitmenidir. Onun rehberliğinde genç sanatçılar, harflerin yalnızca estetik bir biçimden oluşmadığına tanıklık ederler. Bu etkinlikler, geleneksel ile modern buluşturarak sanatın evrenselliğini ortaya koyarken, Etem Çalışkan gibi ustaların varlığıyla yazının geçmişten günümüze uzanan manzarayı daha da sağlamlaştırmaktadır. Anadolu Üniversitesinde düzenlenen bu etkinlik, sevgi, barış ve hoşgörü ile, yazının büyüğü dünyasında bir yolculuk anlamına gelir. Ve bu yolculuk, ustaların mirasını yaşatmaya kararlı gençler sayesinde de devam edecektir.

KAYNAKLAR

2. *Kaligrafi ve Tipografinin Sanatsal Yansımaları, Yunus Emre Sergisi* (2010, 3 Mayıs). Anadolu Üniversitesi Kaligrafi&Tipografi Etkinliği. 20 Şubat 2025 tarihinde <https://kaligrafitipografi.anadolu.edu.tr/arsiv/2010> adresinden erişilmiştir.
4. *Ustalardan Seçkiler Sergisi*. (2012, 2 Mayıs). Anadolu Üniversitesi Kaligrafi&Tipografi Etkinliği. 20 Şubat 2025 tarihinde <https://kaligrafitipografi.anadolu.edu.tr/arsiv/2012> adresinden erişilmiştir.
6. *Kaligrafi ve Tipografinin Sanatsal Yansımaları Yunus Emre Sergisi*. (2014, 3 Kasım). Anadolu Üniversitesi Kaligrafi&Tipografi Etkinliği. 20 Şubat 2025 tarihinde <https://kaligrafitipografi.anadolu.edu.tr/arsiv/2014> adresinden erişilmiştir.
7. *Uluslararası Anadolu Kaligrafi Tipografi Etkinliği Yunus Emre Sergisi*. (2015, 2 Kasım). Anadolu Üniversitesi Kaligrafi&Tipografi Etkinliği. 20 Şubat 2025 tarihinde <https://kaligrafitipografi.anadolu.edu.tr/arsiv/2015> adresinden erişilmiştir.
10. *Uluslararası Anadolu Kaligrafi Tipografi Etkinliği Yunus Emre Sergisi*. (2018, 5 Kasım). Anadolu Üniversitesi Kaligrafi&Tipografi Etkinliği. 20 Şubat 2025 tarihinde <https://kaligrafitipografi.anadolu.edu.tr/arsiv/2018> adresinden erişilmiştir.
- Anadolu Üniversitesi'nde Senfonik Kaligrafi Sergisi*. (2018, 20 Aralık). eskisehirekspres.net. 20 Şubat 2025 tarihinde <https://www.eskisehirekspres.net/anadolu-universitesi-sinde-senfonik-kaligrafi-sergisi> adresinden erişilmiştir.
- Atatürk, Çizim Kapak, Akşam Gazetesi, 10 Kasım 1967, Haliyle, Etem Çalışkan Çizim*. (t.y.). *BitMezat*. 20 Şubat 2025 tarihinde <https://www.bitmezat.com/urun/2425083/ataturk-cizim> adresinden erişilmiştir.
- Etem Çalışkan Eserleri*. (t.y.). etemcaliskan.com/urun/ataturk. 20 Şubat 2025 tarihinde <https://etemcaliskan.com/> adresinden erişilmiştir.
- Türk Kaligrafi Tarihi Özelinde Etem Çalışkan*. (2015, Haziran). Anadolu Üniversitesi. 20 Şubat 2025 tarihinde <https://avesis.anadolu.edu.tr/proje/59a33911-c622-4f77-a902-d43e9aab5c3e/turk-kaligrafi-tarihi-ozelinde-etem-caliskan> adresinden erişilmiştir.
- Vural, S. (2008). *Tarsus Gülek Boğazı: Anadolunun Kapısı*. yumuktepe.com. <https://www.yumuktepe.com/tarsus-gulek-bogazi-anadolunun-kapisi-semihi-vural-8>